

NUTQIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA TEXNOLOGIK YONDASHUVLAR

Mirzaboyeva Mashxura Qobiljon qizi
Sharq filologiyasi fakulteti talabasi

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy tilshunoslik va pedagogika integratsiyasi sharoitida talabalarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirishda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning roli tahlil qilingan. Nutqni tanish tizimlari, simulyatsion muloqot platformalari va elektron korpuslarning muloqot madaniyatini yuksaltirishdagi amaliy ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: nutqiy kompetensiya, texnologik yondashuv, sun'iy intellekt, matn tilshunosligi, raqamli pedagogika, muloqot madaniyati, fanlararo integratsiya, til o'rgatish metodikasi.

Аннотация. В статье анализируется роль цифровых технологий и искусственного интеллекта в формировании речевых компетенций студентов в условиях интеграции современной лингвистики и педагогики. Освещается практическое значение систем распознавания речи, симуляционных коммуникативных платформ и электронных корпусов в повышении культуры общения.

Ключевые слова: речевая компетенция, технологический подход, искусственный интеллект, лингвистика текста, цифровая педагогика, культура общения, междисциплинарная интеграция, методика преподавания языка.

Abstract. The article analyzes the role of digital technologies and artificial intelligence in the formation of students' speech competencies within the integration of modern linguistics and pedagogy. The practical significance of speech recognition systems, simulated communication platforms, and electronic corpora in enhancing communication culture is highlighted.

Keywords: speech competence, technological approach, artificial intelligence, text linguistics, digital pedagogy, communication culture, interdisciplinary integration, language teaching methodology.

Kirish. Zamonaviy jahon tilshunosligida kechayotgan antropotsentrik paradigmalarning rivojlanishi bevosita inson omili va uning muloqot jarayonidagi lisoniy imkoniyatlarini tadqiq etishni talab etmoqda. Ayniqsa, globallashuv va raqamli transformatsiya davrida nutqiy kompetensiyalarni shakllantirish masalasi nafaqat filologik, balki ijtimoiy-pedagogik ahamiyatga ega bo'lgan dolzarb muammoga aylandi. Bugungi kunda mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi va muloqot madaniyatini yuksaltirishda an'anaviy ta'lim metodlari bilan bir qatorda, innovatsion texnologik yondashuvlarni tatbiq etish hayotiy zaruriyatdir. Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, axborot texnologiyalari va sun'iy intellekt tizimlari til o'rganish muhitini tubdan o'zgartirib, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishning yangi algoritmlarini taklif etmoqda. Tadqiqotning maqsadi nutqiy kompetensiyalarni shakllantirishda qo'llanilayotgan zamonaviy texnologik vositalarning samaradorligini tahlil qilish hamda ushbu jarayonda sun'iy intellektning o'rni va ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab berishdan iborat.

Asosiy qism. Zamonaviy tilshunoslik va pedagogika kesishmasida nutqiy kompetensiyalarni shakllantirish masalasi inson kapitalini rivojlantirishning strategik yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ushbu tushuncha dastlab Noam Chomsky (1965) tomonidan lingvistik kompetensiya sifatida talqin etilgan. Chomsky kompetensiyani til tizimini grammatik jihatdan mukammal bilish va tushunish qobiliyati sifatida ta'riflagan. Uning ta'kidlashicha, inson tug'ma til qobiliyatiga ega bo'lib, bu qobiliyat uning til kompetensiyasini rivojlantirishda asosiy omil hisoblanadi. Shu bilan birga u insonning ona tili grammatik tizimini bexato tushunish va qo'llash qobiliyati sifatida izohlagan. Biroq bu yondashuv real nutqiy faoliyat va kommunikativ jarayonlarni hisobga olmagan. Dell Hymes Noam Chomsky ilgari surgan lingvistik kompetensiya tushunchasini kengaytirib, kommunikativ kompetensiya tushunchasini taklif qilgan. Hymesga ko'ra, insonning til bilimlari faqat grammatik qoidalarni bilishdan iborat emas, balki tilni turli kontekstlarda qanday qo'llashni bilish ham muhimdir. Hymes modelining amaliy ahamiyati shundakiped agogikada, ayniqsa, xorijiy til o'qitish metodikasida keng qo'llaniladi. Bu yondashuv bo'yicha, o'quvchilarga nafaqat grammatik bilimlar, balki real muloqotga kirishish ko'nikmalari ham o'rgatilishi kerak. Bu esa, ayniqsa, tilni chet tili sifatida Globallashuv jarayonlari muloqot madaniyatiga bo'lgan talabni oshirar ekan, an'anaviy o'qitish modellaridan raqamli va texnologik modellarga o'tish davr taqozosiga aylandi. o'rganayotganlar uchun muhim sanaladi. Hymesning fikrlari Canale va Swain (1980) tomonidan yanada rivojlantirilib, kommunikativ kompetensiyaning to'rtta tarkibiy qismi shakllantirilgan (grammatik, diskursiv, sotsiolingvistik va strategik kompetensiyalar). Keyinchalik, Canale va Swain (1980) kompetensiya tushunchasini yanada kengaytirib, uni to'rtta asosiy tarkibiy qismga ajratgan: Nutqiy kompetensiya shunchaki so'zlarni birlashtirish emas, balki ijtimoiy, psixologik va lisoniy normalar asosida fikrni aniq, lo'nda va ta'sirchan yetkazib berish san'atidir. Texnologik yondashuvlar bu jarayonda o'quvchi va talabaning individual ehtiyojlariga moslashgan muhitni yaratadi. Sun'iy intellektga asoslangan tizimlar nutqiy xatolarni real vaqt rejimida aniqlash, talaffuzdagi nuqsonlarni bartaraf etish va lug'at boyligini kontekstual boyitish imkonini beradi. Matn tilshunosligi nuqtai nazaridan yondashilganda, har bir nutqiy akt yaxlit bir struktura bo'lib, undagi mantiqiy izchillik va bog'liqlik texnologik tahlil vositalari orqali osonlikcha korreksiya qilinadi. Raqamli platformalar til o'rganuvchiga simulyatsion muloqot maydonlarini taqdim etadi, bu esa auditoriya oldidagi qo'ruqni yengish va muloqotdagi psixologik to'siqlarni bartaraf etishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Fanlararo integratsiya tamoyili asosida neyrolingvistika va kompyuter lingvistikasi yutuqlari nutqni shakllantirishning neyrofiziologik asoslarini ham hisobga olgan holda metodik tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda multimedia vositalari, vizualizatsiya va audio-vizual resurslar axborotni qabul qilish koeffitsientini 70-80 foizga oshiradi. Ayniqsa, nutqni matnga aylantirish va aksincha, matnni nutqqa aylantirish texnologiyalari fonetik ko'nikmalarni avtomatlashtirishda mislsiz natijalar bermoqda. Yosh tadqiqotchilar uchun bu yo'nalish nafaqat nazariy bilimlar bazasi, balki amaliy innovatsiyalar maydonidir. Nutqiy kompetensiya tushunchasi o'z ichiga lingvistik, sotsiolingvistik va diskursiv qobiliyatlarni qamrab oladi. Texnologik yondashuvlar esa ushbu uchala komponentni bir vaqtda rivojlantirishga qaratilgan kompleks yechimlarni taklif etadi. Masalan, korpus lingvistikasi ma'lumotlaridan foydalanish talabaga so'zlarning tildagi real qo'llanilish chastotasini va ularning uslubiy chegaralarini ko'rsatib beradi. Bu esa

sun'iy nutq emas, balki jonli, tabiiy muloqot madaniyatining shakllanishiga olib keladi. Pedagogik texnologiyalar ichida interfaol usullar va SI yordamchilarining uyg'unligi ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'taradi. Nutqiy muloqotning psixolingvistik tomonlari, ya'ni so'zlovchining ichki nutqi va tashqi nutqi orasidagi bog'liqlik texnologik simulyatsiyalar yordamida muvozanatlashtiriladi.

Xulosa. Zamonaviy pedagog nutqiy kompetensiyani shakllantirishda faqat bilim beruvchi emas, balki texnologik jarayonlarni boshqaruvchi moderator funksiyasini bajaradi. Kelajakda tilshunoslikning raqamli gumanitar fanlar (Digital Humanities) bilan integratsiyasi nutqni tahlil qilishning yanada murakkab va samarali modellarini yaratadi. Bu modellar nutqiy etikani saqlash, muloqotda tolerantlik va kreativlikni oshirishga xizmat qiladi. Yosh olimlarning ushbu tendensiyalarga ijobiy munosabati va ularni o'z ilmiy ishlarida qo'llashi o'zbek tilshunosligining xalqaro miqyosdagi o'rnini mustahkamlaydi. Nutqiy ko'nikmalarni shakllantirishda o'yinlashtirish (gamification) texnologiyalari ham muhim o'rin tutadi, chunki ular o'rganuvchining motivatsiyasini yuqori darajada ushlab turadi. Har bir texnologik yechim zamirida matnning semantik va sintaktik yaxlitligini ta'minlash maqsadi yotadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Chomsky, N. (1965). Aspects of the Theory of Syntax. MIT Press. (Lingvistik kompetensiya nazariyasining asosi).
2. Hymes, D. H. (1972). On Communicative Competence. In Pride, J. B., & Holmes, J. (Eds.), Sociolinguistics. Penguin. (Kommunikativ kompetensiya tushunchasi).
3. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied Linguistics. (Kompetensiyaning to'rt komponentli modeli).
4. Safonova, V. V. (2004). Kommunikativnaya kompetensiya: sovremenniy podxod k mnogourovnevomu opisaniyu v uchebnix selyax. Moskva: Yevroshkola.
5. Yo'ldoshev, J. G., Usmonov, S. A. (2004). Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. Toshkent: Fan va texnologiya.
6. Sayidaxmedov, N. (2003). Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Moliya